

2 • 11 • 2023

Hal4 aan de Maas, Rotterdam

Programmaboekje Erfgoeddag

Erfgoed werkt!

#erfgoeddagzh

PROGRAMMA ERFGOEDDAG - donderdag 2 november 2023

TIJD	TITEL	LOCATIE
09.30 - 09.55	Inloop	Café Grote Zaal
	Plenair	
10.00 - 10.10	Openingswoord - Marielle Hendriks	Grote Zaal
10.10 - 10.30	Welkomstwoord - Meindert Stolk, gedeputeerde	Grote Zaal
10.30 - 10.45	Overhandiging <i>Handboek Ordelijk Vergeten</i> - Frank Bergevoet / Evelien Masselink	Grote Zaal
10.45 - 11.25	KEYNOTE: Maritiem industrieel erfgoed: een verkenning in de Waterdriehoek - Wessel de Jonge	Grote Zaal
11.25 - 11.50	Pauze Inschrijven middagprogramma	Café grote zaal Infobalie
11.50 - 12.25	Tien jaar erfgoedlijnen en publieksparticipatie: terugkijken en vooruitblikken - Dominic Schrijer	Grote Zaal
12.25 - 12.30	Samenvatting ochtend - Marielle Hendriks	Grote Zaal
12.30 - 13.30	Lunchpauze Filmvertoning: <i>Van Boom tot Boeijer</i>	Café Grote Zaal Zijzaal
	Keuzesessies	
13.05 - 14.10	Excursie: Veerdienst 3 (ronde 1)* Let op: vertrek in pauze	Vertrek bij de entree Hal4
13.30 - 14.10	Parallelsessie en kenniscarrousel	
	PARALLELSESSIE: Schepen zijn het hart van historische maritieme ensembles - Martine van Lier	Grote Zaal
	KENNISTAFEL 1*: Digitalisering: doemscenario of doenscenario? Bertrand van den Boogert / Rowan Huiskes / Elke Scheffers	Maaslounge
	KENNISTAFEL 2*: Samenwerken aan erfgoed: een brug tussen jonge talenten en ervaren experts - Gerjan Brinksma / Janneke van Es / Jean Querelle	Maaslounge
	KENNISTAFEL 3*: Aan de slag met Oral history - Saskia Moerbeek / Maaïke van Soest / Marloes Wellenberg	Maaslounge
	KENNISTAFEL 4*: De Monumentenwacht: Inspectie en duurzaam onderhoud van monumenten - Annemieke Kneppers	Maaslounge
	KENNISTAFEL 5*: De universiteit: goedkope adviseur of ivoren toren? - Wido Quist / Gerdy Verschuure-Stuip	Maaslounge

*Aanmelden kennistafels en excursie verplicht!
Dit kan in de ochtendpauze bij de infobalie in het café.

TIJD	TITEL	LOCATIE
	KENNISTAFEL 6*: Zuid-Holland in transitie, vroeger, nu en in de toekomst - Willem van der Ham	Maaslounge
	KENNISTAFEL 7*: Erfgoedlijnen Zuid-Holland - Alrik Kalsbeek / Marco Simjouw / Bas van Toledo	Zijzaal
14.10 - 14.25	Zaalwissel	
14.10 - 15.15	Excursie: Veerdienst 3 (ronde 2)* Let op: vertrek tijdens zaalwissel	Vertrek bij de entree Hal4
14.25 - 15.05	Parallelsessie en kenniscarrousel	
	PARALLELSESSIE: Samenwerken voor maatschappelijke diensttijd - Jorine van Egmond / Ap Hoogedoorn / Frank Robben / Matthijs Verbeek	Grote Zaal
	KENNISTAFEL 1*: Digitalisering: doemscenario of doenscenario? Bertrand van den Boogert / Rowan Huiskes / Elke Scheffers	Maaslounge
	KENNISTAFEL 2*: Samenwerken aan erfgoed: een brug tussen jonge talenten en ervaren experts - Gerjan Brinksma / Janneke van Es / Jean Querelle	Maaslounge
	KENNISTAFEL 3*: Aan de slag met Oral history - Saskia Moerbeek / Maaïke van Soest / Marloes Wellenberg	Maaslounge
	KENNISTAFEL 4*: De Monumentenwacht: Inspectie en duurzaam onderhoud van monumenten - Annemieke Kneppers	Maaslounge
	KENNISTAFEL 5*: De universiteit: goedkope adviseur of ivoren toren? - Wido Quist / Gerdy Verschuure-Stuip	Maaslounge
	KENNISTAFEL 6*: Zuid-Holland in transitie, vroeger, nu en in de toekomst - Willem van der Ham	Maaslounge
	KENNISTAFEL 7*: Erfgoedlijnen Zuid-Holland - Alrik Kalsbeek / Marco Simjouw / Bas van Toledo	Zijzaal
15.05 - 15.30	Pauze	Café Grote Zaal
	Plenair	
15.30 - 16.15	KEYNOTE: De zucht naar een visie op ruimtelijke ontwikkeling - Riek Bakker	Grote Zaal
16.15 - 16.30	Wrap-up en afsluiting - Marielle Hendriks	Grote Zaal
16.30 - 17.30	Borrel - Netwerken	Café Grote Zaal

2 • 11 • 2023

Erfgoeddag 2023: Erfgoed werkt!

Dat erfgoed en de belangstelling voor erfgoed mensen bijeen kan brengen mag genoegzaam bekend zijn en kwam in de afgelopen Erfgoeddagen meer dan eens aan de orde. Erfgoed is immers een geweldige verbindende factor, ook voor mensen die elkaar nog niet kennen. Dat wilden we bij deze editie van de Erfgoeddag eens actief tot uiting brengen: Erfgoed Werkt! Daarom ruimen we tijdens het middagprogramma uitgebreid ruimte in voor een actieve mogelijkheid tot kennismaking binnen een 'kenniscarrousel'.

Maar Erfgoed werkt op diverse manieren: ambachtelijke kennis is een belangrijk onderdeel van erfgoed, zoals je in de film *Van Boom tot Boeier* kunt zien. De provincie Zuid-Holland zet de komende jaren sterk in op behoud en benutting van maritiem-industrieel erfgoed, zoals havenkranen, schepen, scheepswerven, hellingbanen enzovoort. In opdracht van de provincie werkt men aan de Technische Universiteit Delft onder leiding van prof. Wessel de Jonge aan een nadere inventarisatie en verkenning van de mogelijkheden.

COLOFON

EINDREDACTIE Erfgoedhuis Zuid-Holland

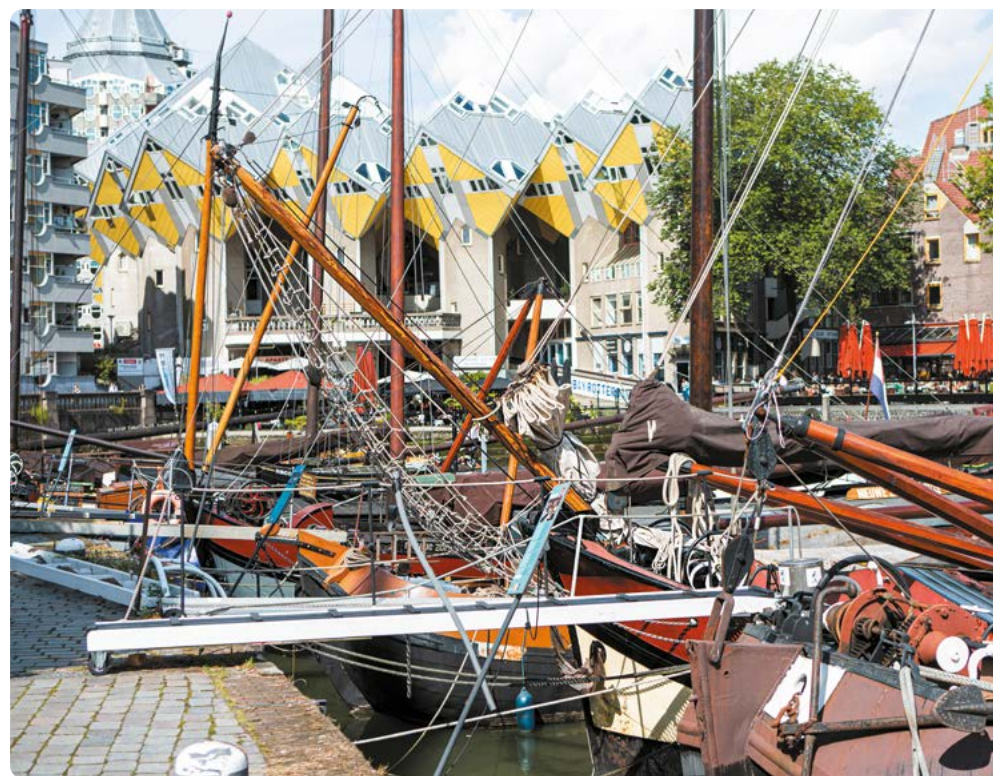
ONTWERP Mirjam Wilbrink, studioBoven grafisch ontwerp

PRODUCTIE Katrien Ligt

FOTO'S Floris Scheplitz / Erfgoedhuis Zuid-Holland

In 2023 vieren we ook het bestaan van tien jaar Erfgoedlijnen in Zuid-Holland. Mogelijk heb je in jouw dagelijks werk zelfs direct te maken met één of meer erfgoedlijnen, maar ken je de andere ook? Er zijn er zeven! We blikken terug én vooruit via een film over de erfgoedlijnen. Dominic Schrijer, voorzitter van de Erfgoedlijn Waterdriehoek, neemt je daarna mee naar de hoogtepunten van de afgelopen tien jaar en de verwachtingen voor de nabije toekomst.

Rotterdam heet wel een werkstad te zijn en is daarom de aangewezen locatie voor deze Erfgoeddag 2023. We hebben ook nog de mogelijkheid van een vaarexcursie en sluiten de dag af met een bijzondere gastspreker in de vorm van stedenbouwkundig ontwerper Riek Bakker!

Maritiem-industriële erfgoedensembles

Martine van Lier, Erfgoedadviseur ErfgoedWerf en Erfgoedkwartiermakers

Hoe bijzonder Nederland – land van water en schepen - eigenlijk is als maritiem land, realiseren veel mensen zich niet. We zien het als vanzelfsprekend. Maar dat is het niet. Daar is heel veel inzet, kennis en ervaring voor nodig, die in eeuwen is opgebouwd. Erfgoedadviseur Martine van Lier pleit in haar essay voor de Erfgoeddag voor een (her) waardering van het maritiem erfgoed in Zuid-Holland.

Nederland is al eeuwenlang een maritiem transportland, zowel op zee als op binnenwater. Het Europese statistiekbureau Eurostat bevestigde onlangs nog dat meer dan de helft van de totale Europese binnenvaartvloot vaart onder Nederlandse vlag. Daarmee blijft Nederland veruit het belangrijkste binnenvaartland van Europa.

Zuid-Holland is Nederlands maritieme provincie bij uitstek. Dat komt door de geografische ligging aan tal van belangrijke rivieren: Rijn, Oude Maas, Nieuwe Maas, Waal, Lek, Noord, Drecht, Merwede, Beneden Merwede, Linge, Oude Rijn en Hollandsche IJssel, die in de delta van Zuid-Holland uitmonden in de Noordzee. Met Rotterdam als veruit de grootste havenstad van Europa is Nederland via het binnenwater verbonden met het Europese achterland en via zee met de hele wereld. Als Maritieme Topregio is Zuid-Holland het grootste maritieme knooppunt van Europa. Hier meren jaarlijks 30.000 zeeschepen en 110.000 binnenvaartschepen aan; dat is 82 zeeschepen en 301 binnenvaartschepen om te laden en te lossen per dag. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Zuid-Holland een van de dichtstbevolkte en meest geïndustrialiseerde gebieden ter wereld is.

Als Maritieme Topregio is
Zuid-Holland het grootste maritieme
knooppunt van Europa

De haven van Rotterdam heeft een sterke maritieme traditie en een meer dan 400 jaar lange historie van maritieme innovatie. Denk bijvoorbeeld aan de sleepvaart, de berging en het baggerbedrijf, maar ook aan de ontwikkeling van het goederenvervoer, eerst via stukgoed en bulkgoederen en vervolgens via de containervaart. Denk ook aan de ontwikkeling van de aanleg van olie- en gasplatforms naar de aanleg

van windmolenparken, offshore constructies en kunstmatige eilanden. Met de verandering van het klimaat wordt ook de wereldwijde inzet van onze kennis van watermanagement steeds belangrijker.

Nog altijd is de sterke maritieme traditie en lange historie met maritieme innovaties zichtbaar in Zuid-Holland. Neem bijvoorbeeld de RDM Campus op Heijplaat, waar vroeger de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij gevestigd was. Die is nu herbestemd tot een leerwerkplek voor het Techniek College en innovatieve bedrijven. Of neem de Sleepboothaven in Maassluis, waar het wereldwijd vermaarde bedrijf Smit Internationale gevestigd was. Daar wordt nu Loods M ontwikkeld, een integraal concept waar musea, onderwijs en bedrijven gekoppeld zullen worden om schepen, havenpanden en het stadscentrum te verduurzamen. We zien hernieuwde belangstelling voor *slow tourism* met nieuwgebouwde houten trekschuiten, die door paarden op jaagpaden over de trekvaarten getrokken worden. Een enorme innovatie was destijds de graanelevator, waarvan het laatste exemplaar behouden wordt door het Maritiem Museum Rotterdam en het Museum aan de Stroom in Antwerpen. Gelukkig biedt België wel subsidie voor de instandhouding van deze unieke graanelevator, iets wat Nederland helaas nog steeds niet biedt aan roerende monumenten.

Deze voorbeelden van maritieme industriële erfgoedensembles tonen de maritieme vernieuwingen van toen en inspireren daarmee de inzet

Nog altijd is de sterke maritieme traditie en lange historie met maritieme innovaties zichtbaar in Zuid-Holland

voor nieuwe maritieme innovaties. Zij hebben de samenleving dus veel te bieden. Denk aan:

- ▶ Een aantrekkelijke leefomgeving - havens met mooie schepen
- ▶ Avontuurlijke ontdekkingstochten - kinderen beleven de scheepvaart
- ▶ Duurzame innovaties – zeilen bijplaatsen op zeeschepen beperkt de CO₂-uitstoot
- ▶ Behoud van maritieme ambachten – ijzer smeden, zeilen naaien, houtbewerken
- ▶ Bouwen aan perspectief en optimisme – waterbeheer en klimaatadaptatie
- ▶ Gezondheid en sportiviteit – recreëren, sporten en bewegen op het water
- ▶ Recreatie en toerisme – waterrecreatie in de eigen omgeving, rondvaarten, sail-evenementen
- ▶ Transport via water – de campagne ‘hier varen 500 vrachtauto’s’
- ▶ Spreiding personenvervoer – pontjes, veerdiensten en de waterbus
- ▶ Stadsmarketing – rondvaart is het meest geboekte uitje in Amsterdam
- ▶ Promotie – Sail Amsterdam is het grootste evenement van Nederland
- ▶ Woningen – tienduizenden mensen wonen op schepen en arken, een voorbeeld voor drijvende woonwijken
- ▶ Economie – de maritieme sector draagt voor 4,3% direct en 6,6% indirect bij aan het bruto binnenlands product; een deel daarvan komt voor rekening van maritiem erfgoed: historische salonvaartuigen en rondvaartboten, de bruine vloot, historische havens, maritieme musea, historische scheepswerven en ambachtelijke werkplaatsen. De opbrengst is aanzienlijk, maar nog niet berekend.

Nu steeds duidelijker wordt wat een belangrijke rol de maritieme sector speelt en hoe veelzijdig de invloed van maritieme erfgoedensembles is op de kwaliteit van onze leefomgeving, rijst de vraag waarom de maritieme sector als geheel en de maritieme erfgoedsector in het bijzonder

En juist hier kan de provincie Zuid-Holland een eminente rol vervullen: het aanjagen van verbinding en samenwerking tussen gemeenten, erfgoedorganisaties, onderwijs en bedrijven. De erfgoedlijnen Historisch Haringvliet, de Trekvaarten en de Waterdriehoek bieden hiervoor goede aanknopingspunten. Dankzij deze erfgoedlijnen zijn al enkele mooie maritieme projecten ontstaan, zoals het bijzonder transport van een eikenboom met paard en schuit naar de sloopstimmerwerf Klaas Hennepoel waarover de film *Van Boom tot Boeier* is gemaakt, of het vaararrangement tussen het Binnenvaartmuseum en het Baggermuseum. Ook zijn de eerste stappen inmiddels gezet om het maritiem-industrieel erfgoed langs de lijn Hoek van Holland tot en met Gorinchem meer aandacht te geven met een aantal voorstudies in opdracht van de provincie¹.

vaak zo'n moeite heeft om draagvlak te krijgen voor nieuwe projecten. Waarom heeft deze belangrijke sector het zo moeilijk?

- ▶ De verhalen van het maritiem erfgoed zijn bij het grote publiek nog te onbekend.
- ▶ Als roerend erfgoed kent het varende erfgoed, in tegenstelling tot monumenten op de wal, geen wettelijke bescherming en nauwelijks financiële ondersteuning.
- ▶ Het maritiem erfgoed is mede daardoor vooral afhankelijk van de inzet van particuliere eigenaren en erfgoedvrijwilligers. Deze inzet is waardevol en onbetaalbaar, maar kent wel grenzen aan spankracht en organisatievermogen.

Op lokale schaal worden hier en daar wel maritieme erfgoedensembles behouden en gepresenteerd, maar verbinding met overheden en andere erfgoedorganisaties en samenwerking met onderwijs en bedrijfsleven blijft moeilijk te organiseren voor vrijwilligers die het al zwaar genoeg hebben met hun eigen project.

Tijdens de bestuurlijke bijeenkomst van de provincie Zuid-Holland eind 2022 kondigde toenmalig gedeputeerde De Zoete voor cultureel erfgoed aan dat zij het maritiem-industrieel erfgoed nu echt meer aandacht wil geven. Als eerste stappen daartoe gaf zij de opdracht aan het Erfgoedhuis Zuid-Holland om een wikipagina² over maritiem-industrieel erfgoed te ontwikkelen en aan de TU Delft om het maritiem-industrieel erfgoed in de Waterdriehoek en de ontwikkelpotentie daarvan nader te onderzoeken. Daarbij wordt vooral gekeken naar de biografie van het landschap en het architectonisch herontwerp, maar merkwaardig genoeg niet naar de erfgoedschepen, zonder welke de maritieme industrie niet had bestaan. De provincie is dus op de goede weg, maar de aanpak is nog wat voorzichtig, nog niet echt integraal en vooral gericht op inventarisaties en studies.

¹ 'Inventarisatie van en advies over de ontwikkelingsmogelijkheden van watergebonden industrieel erfgoed in de erfgoedlijnen Waterdriehoek en Trekvaarten', uitgevoerd door Natuurlijke Zaken in 2018

'Verkenning erfgoedlijn ijzeren eeuw; Maritieme industrie van Hoek van Holland tot en met Gorinchem', uitgevoerd door Arcadis in 2019

'Verkenning netwerk industriecultuur Rotterdamdelta 2.0', uitgevoerd door Arcadis in 2022

² geschiedenisvanzuidholland.nl/maritiem-industrieel-erfgoed

Het moet nu toch echt gezegd worden: de tijd begint te dringen. Willen we erin slagen om maritiem-industriële erfgoedensembles te behouden en als samenhangend verhaal te presenteren, dan moet er echt een flink tandwieletje bij. Er staan lege havenloodsen te verpieteren, er zijn scheepswerven en werkplaatsen die nauwelijks hun hoofd boven water kunnen houden, historische schepen verdwijnen naar het buitenland omdat er in Nederland geen financiering voor te krijgen is, of ze worden bij gebrek aan beleid en regelgeving die de cultuurhistorische waarde beschermt, verbouwd tot drijvende doorzonwoningen. Als we het tij niet op tijd keren, gaat dit maritiem-industriële erfgoed verloren, tegelijk met de verhalen die mensen boeien en samen met de mogelijkheden om mensen te inspireren en om maritieme innovatie aan te jagen.

Het is nodig dat het maritiem-industrieel erfgoed de wind in de zeilen krijgt. Benut de kansen die er liggen, voordat het te laat is. De locaties zijn in kaart gebracht, de initiatieven zijn bekend, de koplopers en kartrekkers staan klaar, de projectplannen zijn geschreven, het onderwijs en het bedrijfsleven willen meedoen. Denk aan de Koningin Wilhelminahaven in Vlaardingen met zijn haringpakhuizen en brede kades, aan de Stadswerven in Dordrecht met het Binnenvaartmuseum en Leefwerf de Biesbosch (waar al jaren de monumentale Biesboschhal leeg staat te wachten - waarom zou daar niet een innovatief internationaal water- en binnenvaartcentrum ontwikkeld kunnen worden?), aan het RDM-terrein op Heijlplaas, aan het Maritiem District in Rotterdam met de Stadswerf Koningspoort en de grootste erfgoedhaven van Nederland, aan Zwijndrecht en Sliedrecht met hun scheepswerven en het Baggermuseum. Denk ook aan de Sleepboothaven van Maassluis en Loods M, die als verduurzamings- en innovatielab mogelijk gemaakt is door een forse financiële bijdrage van het Programma Erfgoed Deal en steun van de gemeente.

De tijd begint te dringen

Door regie te nemen en ambitie te tonen zou de provincie hier een belangrijke katalyserende rol kunnen spelen. Hoe? Door enerzijds te sturen op een inhoudelijk sterke aanpak, in lijn met de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's). Dan kunnen maritiem-industriële erfgoedensembles bijdragen aan integrale doelen in het kader van de grote maatschappelijke opgaven: verduurzaming, klimaatadaptatie, duurzame recreatie, doorgeven van kennis en inzetten op innovatie. En anderzijds door te sturen op een organisatorisch sterke aanpak, zodat projecten kunnen slagen. Dat kan door verbinding en samenwerking aan te jagen tussen gemeenten, erfgoedorganisaties en vrijwilligers, bedrijven en onderwijs. Belangrijk is te zorgen dat de graanelevator niet voorgoed naar België vertrekt, dat de haringpakhuizen in Vlaardingen op tijd herbestemd worden, dat de Biesboschhal een nieuwe functie krijgt en dat al deze erfgoedensembles met elkaar verbonden worden via vaarverbindingen, zoals past bij de waterrijke maritieme industriecultuur van Zuid-Holland.

Het zou van moed en inzicht getuigen om deze koplopers en kartrekkers en hun aanpak ruimte en vertrouwen te geven en hen te steunen met menskracht, tijd, geld en fysieke ruimte.

PROGRAMMA

OPENING EN WELKOMSTWOORD (PLENAIR) ► 10.00 - 10.30 UUR

Marielle Hendriks (l)

Directeur-bestuurder
Erfgoedhuis Zuid-Holland

Fotograaf: Floris Scheplitz

Meindert Stolk (m)

Gedeputeerde provincie Zuid-Holland

Fotograaf: Provincie Zuid-Holland

Opening

De dag wordt geopend door dagvoorzitter Marielle Hendriks, directeur-bestuurder van Erfgoedhuis Zuid-Holland, en verwelkomt het publiek in Hal4 aan de Maas. Hendriks zal de sessies in de zaal inleiden en ze op een interactieve manier afsluiten met vragen uit het publiek en samenvatten, zowel halverwege als aan het einde van de dag.

Gedeputeerde Meindert Stolk zal alle aanwezigen welkom heten namens de provincie Zuid-Holland, die de Erfgoeddag mede mogelijk maakt.

Dominic Schrijer

Toezichthouder en adviseur
publieke sector, voorzitter
Erfgoedlijn Waterdriehoek

Fotograaf: Anita Woudenberg, Gemeente Zwijndrecht

Tien jaar erfgoedlijnen en publieksparticipatie, terugkijken en vooruitblikken

Het Zuid-Hollandse erfgoedlijnenprogramma bestond in 2022 alweer tien jaar. De provincie Zuid-Holland stimuleert en ondersteunt met deze erfgoedlijnen de samenleving om eigen initiatieven te ontwikkelen en te realiseren. Dit bevordert niet alleen de betrokkenheid van de gemeenschap, maar leidt ook tot een waardevol netwerk waarin kennis wordt gedeeld, deelname wordt gestimuleerd en samenwerking centraal staat. Wat heeft het programma tot nu toe gebracht, hoe gaan we verder?

We starten met een korte film waarin betrokkenen vertellen over de zeven verschillende erfgoedlijnen: Atlantikwall, Historisch Haringvliet, Landgoederenzone, Neder-Germaanse Limes, Oude Hollandse

Waterlinie, Trekvaarten en Waterdriehoek. Dominic Schrijer, voorzitter van de Erfgoedlijn Waterdriehoek, maakt daarna de balans op: wat is de opbrengst van ruim tien jaar erfgoedlijnen? En hoe kunnen we dit platform de komende jaren nog beter benutten? De erfgoedlijnen in Zuid-Holland zijn een goed voorbeeld van erfgoedparticipatie, zoals vastgelegd in het Verdrag van Faro. Waar liggen nog mogelijkheden voor participatie en verbinding? En wat is de komende jaren de rol van deze lijnen op regionaal, provinciaal en nationaal gebied?

De erfgoedlijnen in Zuid-Holland zijn een goed voorbeeld van erfgoedparticipatie.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Over de Erfgoeddag

Welkom op deze zestiende Erfgoeddag! Erfgoedhuis Zuid-Holland organiseert dit congres sinds 2007 voor gemeenten, erfgoedorganisaties, professionals, belanghebbenden en vrijwilligers in Zuid-Holland. Doel is dat zij kennis kunnen opdoen over de achtergronden en laatste ontwikkelingen op het gebied van cultuurhistorie en zich inhoudelijk kunnen laten inspireren door vernieuwende invalshoeken en voorbeelden uit het veld. Daarnaast kunnen deelnemers op deze Erfgoeddag hun netwerken uitbreiden.

Erfgoedhuis Zuid-Holland zet zich in voor het behouden, benutten en beleven van het cultureel erfgoed van Zuid-Holland. Dit doen wij niet alleen. Overall in onze provincie zijn mensen actief bezig om erfgoed te bewaren, te beschermen en te ontsluiten. Als ankerpunt binnen het Zuid-Hollandse erfgoedveld ondersteunen, verbinden en inspireren wij gemeenten, historische verenigingen, archieven, musea, scholen, monumentenbeheerders, ondernemers en vrijwilligers. Zo dragen we samen zorg voor het rijke erfgoed van en het doorvertellen van het verhaal van Zuid-Holland.

Meer weten? Wij organiseren regelmatig cursussen, bijeenkomsten en activiteiten voor professionals en vrijwilligers: kijk voor een actueel overzicht op onze website en meld je aan: erfgoedhuis-zh.nl/agenda.

Erfgoed voor Zuid-Holland

Ook bij de provincie zien we dat *erfgoed werkt* omdat dat ons bindt, met het verleden en het heden, maar vooral ook met elkaar. En dat dat werkt is goed te zien aan onze alweer 10 jaar geleden opgerichte erfgoedlijnen. Voor de ontwikkeling van deze erfgoedlijnen kiezen wij voor een brede benadering van erfgoed, waarbij participatie centraal staat; we doen dit immers samen. We behouden daarbij zoveel mogelijk wat er al is, maar kijken daarbij ook naar de toekomst en wat ons erfgoed daarbij kan betekenen. Want erfgoed is ook 'maakbaar' en heeft een grote sociale waarde binnen onze samenleving.

Het maritiem-industrieel erfgoed, één van de thema's van vandaag, verovert ook binnen onze erfgoedlijnen steeds meer terrein. In onze waterrijke provincie is hier historisch gezien veel te ontdekken en te koesteren en dat willen we laten zien.

Het is mooi om eenieder die zich inzet voor het behoud en werkbaar maken van ons Zuid-Hollandse erfgoed vandaag te ontmoeten. Erfgoed is immers van ons allemaal en voor iedereen die daarbij betrokken wil zijn en daarvan wil genieten.

Meindert Stolk

Gedeputeerde Cultuur en Erfgoed

Fotograaf: Yuri van Koeveringe

Stichting de Binnenvaart

Excursie: Veerdienst 3

Ontdek de fascinerende geschiedenis van Veerdienst 3, terwijl je meevaart over de Nieuwe Maas! Dit schip werd in 1898 als stoomschip gebouwd door de scheepswerf van C. Gips & Zonen aan de Lijnbaan te Dordrecht, in opdracht van het Gemeentelijk Vervoerbedrijf Dordrecht. Na jarenlange trouwe dienst als (sleep)pont, onderging Veerdienst 3 een tijdelijke rustperiode in de Nieuwe Haven van Dordrecht, waarna het schip in de jaren dertig van de vorige eeuw omgebouwd werd tot motorschip. Vervolgens werd het vele jaren gebruikt als sleepboot, ijsbreker en drijvende brandspuit. Ook werden er tochten gemaakt met het gemeentebestuur, de brandweer en belangrijke gasten van de stad.

Dankzij de stichting Veerdienst III, opgericht in de jaren '80, werd het vaartuig behouden en in oude glorie hersteld. Sinds 2018 is Stichting de Binnenvaart de trotse eigenaar van dit historische schip, draagt zij zorg voor het onderhoud en verzorgt ze de rondvaart op het water tijdens de Erfgoeddag.

Dankzij de stichting Veerdienst III, opgericht in de jaren '80, werd het vaartuig behouden en in oude glorie hersteld.

Let op

Aanmelden voor de excursie is verplicht, dit kan alleen tijdens de ochtendpauze, bij de infobalie in het café!

Filmvertoning: *Van Boom tot Boeijer*

Uitzoeken, zagen, hakken, drogen, schuren en nog heel veel andere stappen zijn er nodig om van een boomstam een onderdeel van een schip te maken. Op de buitenplaats Huis te Manpad in Heemstede moest een groot aantal eiken wegens ouderdom worden vervangen door nieuwe exemplaren. Voor één boom werd een speciale bestemming gevonden.

De documentaire *Van Boom tot Boeijer* (Yuri van Koeveringe, 2023) laat de reis zien van deze eik tot en met de ambachtelijke constructie van een historisch schip. Het verhaal illustreert daarmee bovendien hoe we op een meer verantwoorde en circulaire manier om kunnen gaan met bomen en hout. De documentaire, die een klein half uur duurt, wordt in carousel vertoond tijdens de lunchpauze. Het is toegestaan om de lunch mee te nemen in de zaal, dus kijk smakelijk!

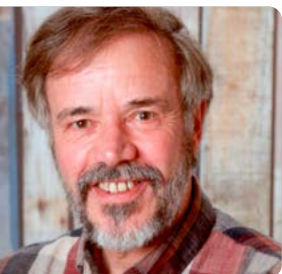

Frank Robben (lb)
Programmamanager Maatschappelijke
Diensttijd (MDT), Ministerie van Onder-
wijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Jorine van Egmond (rb)
MDT-regiofacilitator, bestuurder en
coördinator Bloom Foundation

Ap Hoogendoorn (lo)
Vrijwilliger en bestuurslid medewer-
kerszaken Stoomtrein Katwijk Leiden.
(Stichting Nationaal Smalspoor)

Matthijs Verbeek (ro)
Lid jongerenpanel MDT

Vanuit de verschillende organisaties en achtergronden voeren we op het podium een gesprek over de mogelijkheden van de MDT. We gaan in gesprek met Frank Robben (OCW/MDT), die vanaf de opbouw van het programma betrokken is, en met Jorine van Egmond die o.a. in de regio Zuid-Holland als regiofacilitator MDT op de kaart zet. Van Egmond is mede-oprichter van Bloom, een stichting die zich richt op ervaringsleren en de erkenning van alle vormen van leren. Met de slogan 'Learn, Grow, Bloom' sluit dit goed aan bij de doelen van het MDT-programma. Als projectleider van een intensieve variant van MDT in Leiden en als regiofacilitator voor Zuid-Holland Noord/Noord-Holland Zuid vertelt ze graag over de mogelijkheden van het programma.

Tijdens de Erfgoeddag zullen meerdere ervaringsdeskundigen aansluiten, zoals Matthijs Verbeek (lid van het MDT Jongerenpanel) en Ap Hoogendoorn, die in het Smalspoormuseum al MDT- en vergelijkbare samenwerkingen heeft gehad en de ervaringen graag wil delen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

PARALLELSESSIE

Samenwerken voor maatschappelijke diensttijd

De Maatschappelijke Diensttijd (MDT) is een initiatief van de Rijksoverheid dat samen met jongeren en maatschappelijke organisaties is ontwikkeld. MDT biedt jongeren tussen 12 en 30 jaar de kans gedurende 80 uur in een half jaar bij te dragen aan de samenleving, hun talenten te ontdekken, zelfvertrouwen en vaardigheden op te bouwen en mensen met diverse achtergronden te ontmoeten. Het achterliggend doel is hun maatschappelijke betrokkenheid te vergroten en daarmee de sociale cohesie. Hier liggen tal van mogelijkheden om samen te werken met de erfgoedsector.

Sophie Stravens

Moderator Kenniscarrousel

Fotograaf: Maud Schoonen

*Aanmelden kennistafels verplicht!
Dit kan in de ochtendpauze bij de infobalie in het café.

Kenniscarrousel

Het middagprogramma draait om wat we de Kenniscarrousel hebben genoemd, naast enkele korte lezingensessies. Neem plaats aan een van de zeven kennistafels, ga in gesprek met experts op diverse vakgebieden en ontmoet geestverwanten. Alle kennistafels vinden plaats in de Bovenzaal, behalve tafel 7: deze vind je in de Zijzaal. De sessies worden begeleid door moderator Sophie Stravens.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Rowan Huiskes (l)

Adviseur digitalisering en
digitaal-erfgoed-coach, Erfgoedhuis
Zuid-Holland

Fotograaf: Floris Scheplitz

Bertrand van den Boogert (m)

Vicevoorzitter Streekmuseum
Goeree-Overflakkee (vrijwilliger)

Fotograaf: Eddy 't Jong

Elke Scheffers (r)

Conservator/bestuurder Nationaal
Baggermuseum

vragen als: hoe verbind je je collectie aan een ander digitaal archief en hoe kan digitalisering de bezoeker juist verleiden tot een fysiek bezoek? Aan deze tafel staat digitaliseringsexpert (adviseur digitalisering en digitaal-erfgoed-coach) Rowan Huiskes van Erfgoedhuis Zuid-Holland. Hij helpt instellingen bij het digitaal houdbaar, bruikbaar en zichtbaar maken van collecties.

Het Nationaal Baggermuseum is druk bezig met de digitalisering van de collectie, met hulp van het digitaliseringsprogramma van Erfgoedhuis Zuid-Holland. Elke Scheffers is conservator/bestuurder bij het Nationaal Baggermuseum, waardoor zij de perfecte gesprekspartner is bij eerste ronde over de mogelijkheden en beren op de weg in het digitaliseringsproces. Daarnaast sluit praktijk-expert Bertrand van den Boogert, bestuurslid Streekmuseum Goeree-Overflakkee, aan tijdens de tweede ronde. Het streekmuseum heeft een VR-experience ontwikkeld waarbij het archief beleefbaar is gemaakt. Deze is zelfs bekroond met een Gouden Kalf!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

KENNISTAFEL 1

Digitalisering: doemscenario of doenscenario?

Wie is eigenlijk jouw digitaal erfgoedgebruiker? En hoe zorg je ervoor dat ze over vijftien jaar nog steeds gebruik kunnen maken van je digitale collectie? In dit programmaonderdeel gaan we in op de beren op de weg die je tegenkomt bij het digitaliseren, ontsluiten en presenteren van je collectie. En hoe je deze beren kunt omarmen. Verder gaan we in op

De beren op de weg die je tegenkomt bij het digitaliseren, ontsluiten en presenteren van je collectie.

Janneke van Es (l)

Junior adviseur Erfgoedhuis Zuid-Holland en lid stuurgroep Erfgoed Jong

Fotograaf: Herbert-Jan Hiep

Gerjan Brinksma (m)

Historicus en lid stuurgroep Erfgoed Jong

Jean Querelle (r)

Hoofdredacteur European Heritage Tribune

Fotograaf: Floris Scheplitz

KENNISTAFEL 2

Samenwerken aan erfgoed: een brug tussen jonge talenten en ervaren experts

Veel jonge professionals komen direct na hun afstuderen in moeilijk vaarwater terecht. Het is lastig om een baan te vinden waar ze hun kennis en enthousiasme voor kunnen inzetten. Een gemiste kans, ook voor de sector zelf! Want ook jij als ervaren professional kan profiteren van de samenwerking met jonge talenten. Laat bijvoorbeeld jonge ogen meekijken met jouw nieuwe tentoonstelling of project. De frisse blik zorgt er uiteindelijk voor dat er nieuwe of jongere doelgroepen bereikt kunnen worden.

Erfgoed Jong streeft ernaar dé toegangspoort te zijn voor jongeren die geïnteresseerd zijn in het erfgoedveld. Het is een groeiend netwerk met bijna 200 leden, waar jongeren tussen de 16 en 30 jaar oud en erfgoedinstellingen elkaar kunnen ontmoeten en samenwerkings-

verbanden kunnen smeden. De leden van Erfgoed Jong hebben diverse achtergronden, variërend van kunsthistoricus tot onderwaterarcheoloog, en dat maakt Erfgoed Jong een uniek netwerk in het erfgoedveld.

Bovendien is er een nieuwe stichting in oprichting, die projecten opzet waarbij jonge professionals de kans krijgen om samen te werken met ervaren vakgenoten. Deze projecten dienen als springplank naar een carrière in de professionele sector. Een van de medeoprichters van deze stichting, Jean Querelle, sluit aan als expert bij deze kennistafel. Samen met de twee stuurgroepleden van Erfgoed Jong, Janneke van Es en Gerjan Brinksma, gaan zij het gesprek aan over het belang van een betere aansluiting met het professionele werkveld, zowel voor organisaties als voor de jonge talenten zelf. Er ligt een enorm potentieel voor de sector om te profiteren van deze synergie!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Saskia Moerbeek (l)
Directeur stichting Bevordering Maatschappelijk Participatie en initiatiefnemer Spreekende geschiedenis

Maaike van Soest (m)
Historicus, Stem van Leiden, Historische Vereniging Oud Leiden

Marloes Wellenberg (r)
Senior adviseur erfgoed en publiek, Erfgoedhuis Zuid-Holland

Fotograaf: Floris Scheplitz

KENNISTAFEL 3

Aan de slag met Oral History

Oral history, ook wel ‘mondelijke geschiedenis’ genoemd, gaat over het vastleggen van levensverhalen en herinneringen. Dat kan niet alleen nieuwe informatie opleveren, maar geeft ook inzicht in de betekenis die mensen geven aan hun verhaal en omgeving. In 2021 werd het online platform Spreekende Geschiedenis gelanceerd, een initiatief van de stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie (BMP) die zich bezighoudt met het ontwikkelen van vernieuwende maatschappelijke en culturele projecten. Op het platform vind je niet alleen praktische tips, maar ook een overzicht van oral history-projecten.

Oral history geeft ook inzicht in de betekenis die mensen geven aan hun verhaal en omgeving.

Als je geïnteresseerd bent in het werken met oral history, vragen hebt over het gebruik van oral history, of wilt weten hoe je de resultaten kunt delen en bewaren, nodigen we je uit om aan te schuiven. Aan tafel zitten: Saskia Moerbeek, directeur van de stichting BMP; Marloes Wellenberg, projectleider van o.a. het project ‘Molenverhalen (2018-2022)’ van Erfgoedhuis Zuid-Holland; en Maaike van Soest, voorzitter van de werkgroep ‘De Stem van Leiden’. Deze werkgroep, onderdeel van de Historische Vereniging Oud Leiden, heeft gedurende meer dan tien jaar met succes levensverhalen van (voormalige) inwoners van Leiden vastgelegd en duurzaam toegankelijk gemaakt. Dit doen ze met behulp van een groeiende groep enthousiaste vrijwilligers, waaronder opvallend veel jongeren.

We nodigen je van harte uit om aan te schuiven, je vragen te delen, en je kennis en ervaringen te bespreken!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Willem van der Ham
Historische projecten

KENNISTAFEL 6

Zuid-Holland in transitie, vroeger, nu en in de toekomst

Nederland staat aan de vooravond van grote veranderingen. Hoe gaan we om met het klimaat? Hoe geven we richting aan de energietransitie? Hoe voorkomen we een verder verlies aan biodiversiteit, hoe gaat de natuur zich ontwikkelen? Wat is het perspectief van een duurzame landbouw? Wat is de toekomst van de stad en waar gaan we wonen? Welke nieuwe vormen van transport dienen zich aan en welke gevolgen heeft dat voor onze mobiliteit? En dit is nog maar een greep uit alle veranderingen die gaande zijn. De uitdagingen zijn enorm!

Nederland kent een geschiedenis van grote transities en er zijn heel duidelijke breukvlakken te onderscheiden. Dat geldt niet in de laatste plaats voor een gebied als Zuid-Holland. Zo kunnen we rustig stellen dat de Randstad bijna 750 jaar oud is en de bescherming

van de delta ongeveer 750 jaar geleden is begonnen. Een andere transitie is omstreeks 1860 te traceren toen mechanische (stoom)kracht werd geïntroduceerd waardoor bijvoorbeeld al eeuwen sluimerende problemen opeens tot een oplossing konden worden gebracht, de landbouw opbloede en een andere verhouding tussen stad en platteland ontstond.

Willem van der Ham is onlangs gestart met een historisch transitieproject. Hoe kan er goed een inspiratiebron zijn bij zulke grote veranderingen en als voorbeeld dienen voor de opgaven van nu en de toekomst? Welke markante plekken vertellen volgens jou dit transitieverhaal het beste? En zouden ze voor het voetlicht moeten worden gebracht?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- Alrik Kalsbeek** (l)
Coördinator provinciale erfgoedlijnen,
provincie Zuid-Holland
- Bas van Toledo** (m)
Projectleider Erfgoedlijn Atlantikwall,
provincie Zuid-Holland
- Marco Simjouw** (r)
Projectleider Erfgoedlijn Neder-
Germaanse Limes, provincie Zuid-Holland

KENNISTAFEL 7

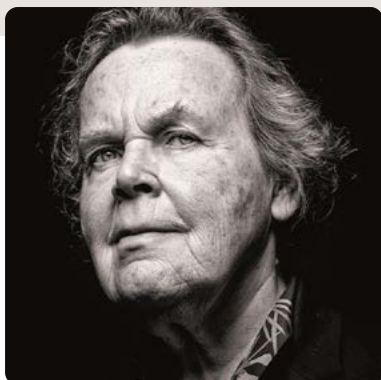
Erfgoedlijnen Zuid-Holland

Het programma van de erfgoedlijnen loopt nu ruim tien jaar, maar het kan zijn dat je nog niet weet welke mogelijkheden dit programma biedt voor jouw gemeente of instelling. Alrik Kalsbeek, Marco Simjouw en Bas van Toledo zijn alle drie vanuit de provincie Zuid-Holland betrokken bij de erfgoedlijnen. Zij staan voor je klaar in een een-op-eengesprek om al je vragen te beantwoorden en met je te kijken naar de kansen en mogelijkheden.

Het programma van de erfgoedlijnen loopt nu ruim tien jaar.

Let op
deze kennistafel vindt plaats in de zijzaal.

Riek Bakker

Stedenbouwkundige

Fotograaf: Mart Boudestein

KEYNOTE

De zucht naar een visie op ruimtelijke ontwikkeling

De afsluiting van de dag is gereserveerd voor stedenbouwkundige Riek Bakker. Onder andere als directeur Stadsontwikkeling in Rotterdam heeft zij bijgedragen aan de ruimtelijke inrichting van Nederland. Voor haar werk ontving zij diverse prijzen en onderscheidingen. In 2021 verscheen haar boek *De ruimte van Riek – Bouwend aan Nederland*, waarin Bakker vertelt hoe en waarom ons land geworden is zoals het is. Zij laat zien dat de inrichting van het huidige en toekomstige Nederland een continu proces is van gebiedsontwikkeling.

Alleen wanneer de bevolking enthousiast is, slaagt een project.

Zelf heeft zij met daadkracht, doorzettingsvermogen en creativiteit haar stempel gedrukt op de ruimtelijke inrichting van Nederland, met als meest toonaangevende projecten de Kop van Zuid in Rotterdam en Vinex-wijk Leidsche Rijn bij Utrecht. Met haar rijke ervaring heeft ze een heldere visie op de woon- en stikstofcrisis.

Zij geeft antwoorden op urgente vragen: waarom is een overkoepelende visie op ruimtelijke ontwikkeling zo belangrijk voor ons land? Wat moeten we doen om deze ruimtelijke ontwikkeling te laten slagen? Hoe kunnen we weer dwarsverbanden leggen en minder ad hoc ontwerpen? Hoe kunnen we mensen echt betrekken bij de ontwerpprocessen? Want alleen dan zijn projecten volgens Bakker succesvol: alleen wanneer de bevolking enthousiast is, slaagt een project.

Ze deelt haar inzicht en legt ons uit waarom het zo belangrijk is dat Nederland weer een échte visie op ruimtelijke ontwikkeling moet ontwikkelen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Marielle Hendriks

Directeur-bestuurder Erfgoedhuis
Zuid-Holland

Fotograaf: Floris Scheplitz

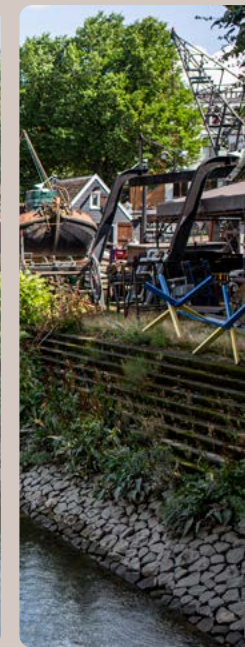
Afsluiting

Na een dag vol inspiratie, brengt dagvoorzitter Marielle Hendriks je graag weer terug naar het hier en nu met een samenvatting van de dag. Welke visies, inzichten, lessen en praktische oplossingen zijn er tijdens de Erfgoeddag gepresenteerd? Wat nemen we mee en wat laten we achter?

Hendriks zal snel door de hoogtepunten gaan en nodigt iedereen openlijk uit om mooie initiatieven voort te zetten, goede ideeën verder uit te werken en het gesprek te vervolgen - te beginnen bij de borrel!

Borrel ▶ 16.30 - 17.30 UUR ▶ CAFÉ GROTE ZAAL

Zonder verbindingen geen netwerk. Van oudsher is de borrel op de Erfgoeddag hét moment om bekende gezichten uit de wereld van erfgoed te zien en nieuwe contacten te leggen. We wensen je een aangename afsluiting en - wie weet - wordt vervolgd?

Praktische informatie

De Erfgoeddag wordt georganiseerd door Erfgoedhuis Zuid-Holland en is mede mogelijk gemaakt door de provincie Zuid-Holland.
Voor meer informatie: erfgoedhuis-zh.nl/erfgoeddag

HAL4 aan de Maas

Watertorenweg 200
3063 HA Rotterdam
Tel: 010 21 21 719

Routebeschrijving

HAL4 aan de Maas is goed bereikbaar met:

- ▶ Openbaar Vervoer: haltes van trams 7, 21 en 24 liggen op 5 minuten loopafstand. Kijk voor een actueel reisadvies op 9292.nl.
- ▶ Auto: betaald parkeren kan voor de deur.

Entree

Na aanmelden ontvang je een programmaboekje en haal je je naambadge op in het café in de Grote Zaal. Ook kun je hier terecht voor vragen of om je aan te melden voor het middagprogramma.

Keuze middagprogramma

Het middagprogramma bestaat uit de Kenniscarrousel (met verschillende kennistafels), parallelsessies, een excursie met Veerdienst 3 en bijdragen in de Grote Zaal.

Plaatsen zijn beperkt dus aanmelden voor de kennistafels en excursie is verplicht. Aanwezigen kunnen dat alleen doen op de dag zelf, tijdens de ochtendpauze (11.25 - 11.50 uur) bij de infobalie (in het café in de Grote Zaal). Daar ontvang je een toegangsbewijs voor de sessie.

Omwille van de doorstroming adviseren we je om al van tevoren te kijken welke sessie je voorkeur heeft.

Wees ook op tijd bij de sessie aanwezig, de gereserveerde plaatsen kunnen anders worden vergeven aan een ander!

Opnames

De plenaire bijdragen en de parallelsessies in de Grote Zaal (en niet die daarbuiten!) worden opgenomen en zijn na afloop van de dag te bekijken via het YouTube-kanaal van Erfgoedhuis Zuid-Holland. Er is op de dag geen livestream te zien. Aanmelders van de dag ontvangen na de Erfgoeddag nog een mail met terugblik op de dag, daarin staat een link naar deze video's.

Vragen? Tips?

Tevens vragen we je na afloop om je feedback te geven op het evenement: wat ging er goed, wat kan er beter?
Jouw ervaring helpt ons vooruit.
Dank alvast voor je reactie!

**WAT VOND
JE ERVAN?**
Deel je mening!

Voor meer informatie: erfgoedhuis-zh.nl/erfgoeddag

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND

provincie
Zuid-Holland